

Svava Riesto, *Biography of an Industrial Landscape. Carlsberg's Urban Spaces retold*. Amsterdam University Press 2018, 246 sider ill. ISBN 978-90-485-2489-1

Carlsbergs omdannelseshistorie:

Da Carlsberg i 2006 besluttede at indstille produktionen på Valby Bakke, udløste det stor debat om, hvad der nu skulle ske med det udstrakte område med de mange fine bygninger tæt på det centrale København.

Mit eget første besøg inde i selve området skete i forbindelse med industri-kulturåret 2007, hvor der stadig var dele af produktionen, som var aktiv. Året efter blev alt definitivt lukket ned, og der blev udskrevet en arkitektkonkurrence som blev vundet af arkitektfirmaet Entasis. Der blev i forslaget lagt stor vægt på bevaring af områdets særlige kulturarv, der blev arbejdet med en, på det tidspunkt, høj grad af fortætning, bæredygtighed stod højt på dagsordenen og visuelt var forslag præget af de mange slanke højhuse, som bragte minder om toskanske bystater. Forsla-

get vakte stor opmærksomhed i faglige kredse – i København var spændingen nok snarere rettet mod åbningen af det hidtil lukkede område.

I "Industriens År" 2007 blev der introduceret en ny kulturarkategori: "Industrielle anlæg af national betydning". Kulturarkstyrelsen udvidede på denne baggrund fredningen i 2009 med et større antal af anlæggets nyere modernistiske bygninger som "De hængende haver" og Lagerkælder 3 med de karakteristiske gyldne skiver på facaden. Tilsammen en omfattende og ambitiøs fredning som understregede styrelsens øgede fokus på den industrielle kulturark.

Samme år blev rammelokalplanen for hele området vedtaget og, i perioden inden de fysiske byggearbejder kunne igangsættes, blev området åbnet for offentlighed, bygninger blev midlertidigt taget i brug både til events, men også til mere langvarige anvendelser som fx Dansehallerne i den tidligere sodavandsfabrik. Desuden blev der etableret en række midlertidige interventioner i de forskellige byrum – fx en rebskov, en parkourbane og en oplevelsesrute oppe i træerne.

Til at håndtere omdannelsen af området blev der 2012 etableret et udviklingselskab Carlsberg Byen P/S ejet af Carlsberg (25%), PFA (30%), Topdanmark (22,5%) og PenSam (22,5%).

Baggrund for bogen

I 2011 afleverede Svava Riesto sin PhD afhandling *Digging Carlsberg – Landscape biography of an industrial site undergoing*

redevelopment. På det tidspunkt var den fysiske omdannelse af det tidligere fabriksanlæg knapt gået i gang – kun de midlertidige eksperimenter og de store planer gav løfter om de forandringer, som var i vente. I afhandlingen beskrives omdannelsen af Carlsberg som et eksempel på de mange byomdannelsesprojekter, hvor tidligere industrialanlæg omdannes til nye byformål. Valget af Carlsberg udsprang i høj grad af, at omdannelsen her, efter Riestos opfattelse, på mange måde har udfordret tænkningen af, hvorledes kulturark defineres aktualiseret i en strategisk urban kontekst.

Riesto tog, lidt utraditionelt, særligt udgangspunkt i industrialanlæggets landskab og fokuserede på de rumlige sammenhænge både over og under jorden.

Med *Biography of an Industrial Landscape* har hun skrevet en opfølgning – en slags midtvejsstatus på Carlsberggrunden og dens omdannelse i perioden 2006, hvor omdannelsen af anlægget første gang blev annonceret, til 2016 hvor de første nye bygninger blev taget i brug.

Bogen har samme afsæt som PhD-afhandlingen, men er gjort lidt mere læselig ved at reducere det formelle afhandlingspræg. Der er dog stadig tale om et videnskabeligt forskningsarbejde, som udspringer af mere end ti års løbende undersøgelser af et af landets mest omtalte og omdiskuterede omdannelsesprojekter.

Bogens formål og teoretiske afsæt

Riesto beskriver bogens primære formål: At undersøge den optik og de forudsæt-

ninger og narrativer som anvendes af de som arbejder professionelt med byomdannelse – særligt i omdannelsen af industrielle produktionsanlæg. Herunder en gennemgang af skiftende tilgange til og syn på omdannelse og transformation af kulturark gennem tiden. Endelig en kritik af det dominerende syn på industrielle landskaber som endimensionelle, uæstetiske og uden karakter og stoflighed.

Synet på kulturarken – her den industrielle – har siden 1990'erne været udsat for store forandringer. Riesto ridser udviklingen op: Udgangspunktet var bevarelsen af visse kulturarkartefakter, der opfattedes som vigtige, således at man ikke ødelagde deres autenticitet og evne til at repræsentere historien. Siden er bevaringen af kulturark i stadig højere grad blevet blandet sammen med rumlig planlægning, byudvikling og politik. IBA Emscher Park i Ruhr i Tyskland (1989 – 99) er et af de centrale referenceprojekter, hvor den lokale industrikulturark blev udnyttet som løftestang for den regionale udvikling. Her opstod begreber som "industrinatur" og "postindustrielt landskab". Fokus var ikke på "Den Store Bevaring", men i stedet på nye begreber som "transformationspradigmet" og "ny kulturark". Denne nye tendens flyttede synet fra det enkelte kulturarkartefakt som objekt, over mod det samlede miljø som udtryk for interaktionen mellem mennesker og steder over tid. Altså både processen og dens produkter.

Stedsbegrebet er helt centralt, når der diskuteres byomdannelse. Svava Riesto udfolder forskellige perspektiver på dette.

Dels den noget statiske og visuelt fokuserede klassiske Genius Loci-tænkning, over et Heidegger-inspireret syn på stedet som centrum for den menneskelige oplevelse til en socialkonstruktivistisk tilgang med udgangspunkt i analyser af magt, interesser og sociale processer og endelig Rem Koolhaas' påpegning af, at sted er noget vi skaber, ikke noget som er, med gentrificering som eksempel: Udviklingen uddriver netop stedets specifikke egenart og indfører en ny. Han argumenterer på denne baggrund for, at stedsidentitet ikke er relevant for fremtidens byer.

I de senere år har stedsbegrebet yderligere bredt sig ud, men kan betragtes med udgangspunkt i det relationelle. Fx har Henri Lefebvre udviklet forståelsen af sammenhængen mellem praksis og landskabet, Doreen Massey har beskrevet flows, forbindelser og stedets manglende begrænsning og endelig kan stedsbegrebet betragtes – som hos Matthew Gandy og William Cronon – i interaktionen mellem sociale, kulturelle og miljømæssige processer. Disse teoridannelser fører Riesto til Lefebvres relationelle syn på de åbne rum som et produkt under konstant frembringelse i interaktionen mellem materialet, diskursen og praksis. Denne proces – denne evindelige konflikt – skaber landskabet og det givne steds særlige karakter. Formgivning – fx i forbindelse med omdannelse af et sted – skal således ses som en editerings- eller interventionsproces, snarere end en opfindelse af nyt, da den bliver til i interaktionen med den eksisterende kontekst.

Denne baggrund anvender Svava Riesto i en særlig landskabsbiografisk tilgang til det industrielle anlæg. En dynamisk metode som undersøger, hvorledes landskaber – og her et industrielt anlæg – over tid udgør rammerne om menneskers liv ved at de bearbejdes, bruges og interagerer med forskellige grupper og individer. I forlængelse heraf involverer hun ikke bare arkitekters, entreprenørers eller ingeniørers men også de ansattes forståelse og brug af landskabet. Mere præcist beskrives Carlsberggrunden som et relationelt sted gennem en udfoldning af stedets landskabsbiografi: Bakkens historie, den matrikulære historie, den kendte far-søn fejde, de sociale spændinger osv.

Analyser af anlægget

Kapitel tre er helliget Carlsberggrundens pladser og uderum. Hun kritiserer det manglende fokus på disse i kulturarvsundersøgelser, designforslag og diskussionerne om omdannelsen. Og når så endelig fx Kulturarvsstyrelsen og Carlsbergs beskriver uderum i forbindelse med konkurrenceprogrammet – så handler det primært om akserne og ikke andre rumlige organiseringer. Et noget bedaget syn på industrielle anlæg og sandsynligvis en tilgang som er overvintret fra SAVE-systems udgangspunkt i danske historiske købstæder og deres aksiale organisering.

Selve SAVE-undersøgelsen af Carlsberg kritiseres for at have for ensidigt fokus på bygninger frem for uderum. Dette har ført til, at der, i overensstemmelse med Carlsberg A/S' ønsker, er åbnet for tæt bebyg-

gelse i de åbne rum. Samtidig er Riesto også kritisk overfor vinderprojektet fra Entasis' opfattelse af byliv som er baseret på Jan Gehls opfattelse af veldefinerede byrum og den klassiske europæiske bymodel. Dette syn udelukker mere traditionelle byrum som Carlsberggrunden netop er rig på.

Den komplekse relationelle tilgang afspejles i bogens sammensatte beskrivelse af de mange faktorer som har bidraget til at give Carlsbergs industrielle landskab form: For eksempel beskrives i den historiske gennemgang af udviklingen af Carlsbergs uderum, hvordan gær har bidraget til skabelsen af landskabet gennem behovet for kældre, ramper og senere tanke som har været centrale i øllets gæringsproces. Carlsbergområdet er undermineret af 11 kilometer kældre som udgør en væsentlig del af fortællingen om virksomheden og dens produktion. Imidlertid har det været vanskeligt at lade kældrene indgå i omdannelsen af anlægget. I stedet er der blevet anlagt parkeringskældre og vandreservoirs ved siden af de eksisterende. De omfattende udgravninger skabte en mængde overskudsjord som er blevet udnyttet i udformningen af områdets fine haveanlæg. I områdets sociale liv spillede de stejle græsklædte skrænter som fremkom, en særlig rolle, da de i udstrakt grad blev brugt som mødesteder i pauserne når vejret var til det. Også transporten af øllet med først hestevogne og siden større og større tankbiler, har formet områdets byplan med store asfaltarealer, overdækninger og bearbejdnings af terrænet.

68 Kritik af projekter og processer

I Entasis' vinderprojekt blev områdets kældre set som et vigtigt element – næsten som et udtryk for stedes ånd – og blev anvendt i en klassisk udformning af planens gader og pladser minutøst følgende henholdsvis kældrene og de underjordiske gange. Riesto er ret kritisk overfor dette, som hun kalder en retorisk figur, en alt for mekanisk oversættelse af kælderplanens struktur. Desuden er der kun efterladt mere eller mindre solitære monumenter uden de mange karaktergivende rodede og mangfoldige til- og ombygninger, loggiaer, vagthuse og skure. Denne oprensingsproces havde til formål af tydeliggøre historien, men førte reelt til en arkitektur og struktur, som aldrig havde eksisteret i anlægget før. Disse forhold hænger sammen med Entasis' projekt, der er for klassisk og dermed fremmed overfor en industriel grund, som er struktureret efter en industriel rationel logik og indeholder meget forskelligartede bygninger.

Riesto kritiserer ligeledes udviklings- og planprocessens tendens til at involvere naboer, borgere og interesserede på forkerte tidspunkter: Planhøringen (fordebatten) foregik inden man havde haft mulighed for at komme ind og se området, og omvendt kom den egentlig offentlige (lokalplan-)debat og kritik først omkring 2015, da mange bygninger var revet ned, store træer fældet og de første højhuse var opført. Denne struktur er en iboende svaghed i det danske plansystem.

Sammenfattende kan det siges at for-

skellige perspektiver fra forskellige steder fandt sammen i en stærk alliance: Den autoriserede kulturarvskurs' fokus på de gamle, storslåede og smukke objekter efterlod masser af plads til Carlsbergs økonomiske interesser og behov for byggegrunde, hvilket blev understøttet af Entasis' fortælling om den fortættede klassiske by.

Konklusionen er, at den industrielle kulturarv stadig er svagt defineret som kategori – og især er der vanskeligheder ved at håndtere de åbne rum.

Hvordan gennemskuer vi de processer, som således skaber landskabet? Riesto finder tre aspekter af landskabets forandring fra studiet af Carlsberg:

1. Stridende ideer skaber landskabet. Vogt Landscape havde en ide om naturens rolle i byen, Entasis foretrak den klassiske urbane plads. Kulturarvsvurderingen lagde vægt på andre elementer i området, mens forskellige arkitekter havde fokus på, hvorledes området spillede sammen med den omgivende by. Dette er eksempler på forskellige narrativer og værdier, som udfordrer hinanden. Og forskellige aktører vil være dominerende på forskellige tidspunkter og således sætte deres præg på om-dannelsen.
2. Mennesker skaber landskabet sammen med andre aktører. Både vandet og gæren er eksempler på dette, men også selve det givne landskab – fx Valby Bakke osv.
3. De indlejrede kulturelle forestillinger udgør en kraft i skabelsen af landskabet.

Fascinationen af bakken udenfor København og opfattelsen af denne som stedets sjæl ses både hos kunstnere og barokkens kongemagt. Entasis ignorerer omvendt topografien med uheldige planmæssige løsninger til følge – hvilket Vogt Landscape så efterfølgende rettede op på. Disse tolkninger af stedet har konkret betydning for den kontinuerlige omformning af stedet.

Riesto ser ikke sine undersøgelser som eksakt positivistisk videnskab, men ønsker i stedet at kaste lys på de processer, som former vores omgivelser. Det er således bare endnu et bidrag til det uendelige netværk af tolkninger og gentolkninger.

Sammenfattende kan man sige om bogen, at den ligger i klar forlængelse af hendes PhD afhandling og har mange gode refleksioner, samtidig med at tonen er blevet mere kritisk.

Den landskabsbiografiske metode fremstår lidt omstændig, men de landskabelige og topografiske analyser fører til nye og interessante perspektiver navnlig i koblingen med sociale og virksomhedsmæssige vinkler.

Personligt finder jeg diskussionerne om kulturarvsbegrebet og dets afledte praksis og kritikken af vinderforslagets inklinations mod den klassiske by på bekostning af et industrielt landskabsbegreb for skarpe og forfriskende.

Bogen er ikke letlæst og har en stram akademisk disponering af stoffet. Men den er et af de sjældne eksempler på en kritisk detaljeret analyse af et vigtigt byomdan-

nelsesprojekt helt fra dag et, og fortjener en større udbredelse. Men man kunne derfor håbe på en mindre detaljerig og knapt så teoretisk bearbejdning, som kunne nå en bredere kreds, for Riesto har en unik position i sin fortløbende analyse af Carlsbergs omdannelse lige fra starten.

Thomas Birket-Smith